

A PEJACSEVICH CSALÁD MŰVÉSZETI ÖRÖKSÉGE

LIKOVNA BAŠTINA OBITELJI PEJAČEVIĆ

Sopron, 2016

Bubryák Orsolya

AZ ÉRSEKTŐL A SZABADKŐMŰVESIG.

AZ ERDŐDYEK MINT NAGYBIRTOKOS CSALÁD A DÉL-DUNÁNTÚLON,

1500–1800

I. Az Erdődy család nyugat-magyarországi birtokai – Monyorókerék, Körmend, Vörösvár

A Dél-Dunántúlon (a mai Vas megyében és Burgenland területén) és Horvát-Szlavónországban is nagybirtokos Erdődy család vagyona és egyúttal birtokainak jelentős hányada Bakócz Tamás (1442–1521) esztergomi érsek 1517-ben kelt, és 1520. szeptember 4-én II. Lajos király által megerősített végrendelete értelmében szállt unokaöccsére, az erdődi Bakócz nevet monyorókeréki Erdődy névre cserélő Erdődy I. Péterre (1463–1547), akitől az Erdődy család lezármazott.¹

A nemesi előnevüket adó Monyorókerék (Eberau, A), valamint Körmend és Vörösvár (Rotenturm a. d. Pinka, A) a hozzájuk tartozó két mezővárossal és 26 faluval a 15. század legvégén jutott a család birtokába Bakócz Tamás sikeres birtokpolitikája révén.² Korábban az Ellerbach (Elderbach) család tulajdonában voltak.³ Ellerbach III. János (†1499), Vas megye főispánja, az 1490-es években került kapcsolatba Bakócz Tamás akkori győri, később egri püspökkel. A komoly anyagi gondokkal küzdő főurat Bakócz többször is kisegítette összesen 40.000 aranyforint értékben, amelynek fejében Ellerbach „testvérévé” (frater adoptivus) fogadta a főpapot, azaz kölcsönös örökösödési szerződést kötött vele a pozsonyi káptalan előtt 1496. március 30-án.⁴ Ennek értelmében, ha Ellerbach fiúutód nélkül halna el, birtokai Bakócz Tamásra és családjára szállnak. Ellerbach 1499-ben gyermektelenül elhunyt, így a mondott vagyon Bakóczra szállt, aki Monyorókeréken, hálája jeléül, szép síremléket állíttatott az örökhatáronak.⁵

Szerződésük alól kivételt képezett Vörösvár kastély és mezőváros, amelyet Ellerbach özvegyének hagyott, haszonélvezeti joggal mindaddig, amíg újból

férjhez nem megy.⁶ Az özvegy, Kanizsai Katalin, már 1500-ban feleségül ment a stájer Balthasar von Stubenberghez (Stumberger), de a vörösvári uradalom továbbra is a kezén maradt, és azt királyi ítélettel ellenére sem volt hajlandó átadni. Stubenberg 1509/10 körül elhunyt, de özvegye – immáron gyermekük, Erasmus von Stubenberg (†1521) érdekeit is védve – továbbra sem mondott le a birtokról, melyet végül csak fegyverrel tudott visszaszerezni Bakócz unokaöccse, Erdődy Péter 1529-32 körül.⁷ A Stubenberg familia egyébként az Erdődyek egy másik birtokára, a szlavóniai Császárvár (Cesargrad, HR) uradalmára is fenyegetést jelentett.⁸ Kanizsai Katalin második férje, Balthasar von Stubenberg ugyanis annak a Baumkircher (Pamkircher) Györgynek (†1501) az unoköccse volt, akitől Bakócz Tamás – a Vas megyei birtokokéhoz igen hasonló eljárással – szerezte meg Császárvárra az Erdődyek jogigényét. Az eladósodott és vissza nem térítendő kölcsönökkel kisegített főúr 50.000 forintnyi összegben tette örökösévé Bakóczot, aki hiába egyezett ki Baumkircher nőrokonával, Balthasar és fivére, Caspar von Stubenberg (†1524) nem voltak hajlandók átadni neki a várat. Ellenállásukból több évtizedes per támadt, az Erdődyek csak az 1540-es évek végén jutottak Császárvár birtokába.⁹

Az 1540-es években Erdődy I. Péter Vörösvárt és Monyorókeréket többször is elzálogosította, a birtokok hosszabb-rövidebb ideig hol Zrínyi Miklósnál, hol Nádasdy Tamásnál, hol Batthyány Ferencnél voltak zálogban.¹⁰ 1544-ben kelt végrendeletében Vörösvárt özvegyének, Puchhaim Dorottyának hagyta.¹¹ Fia, Erdődy II. Péter (1504 k.—1567) végül 1557-ben a teljes monyorókeréki–vörösvári uradalmat elcserélte Zrínyi Miklóssal, annak szlavóniai birtokaiért (Medvevár, Rakonok, Verbovec). A birtokcsere gazdasági szempontból egyértelműen Zrínyi számára járt előnyökkel, de a megállapodásnak egyben feltétele volt kettejük gyermekeinek, Zrínyi Györgynek (1549–1603) és Erdődy Annának (1551–1577) jövőbeni házasságkötése is, amihez viszont inkább Erdődynek fűződött érdeke.¹²

⁶ Vörösvár (időnként – németből fordítva – Vöröstorony megnevezéssel is) kastélyáról lásd: ULBRICH 1978; SCHMELLER-KITT 1974. 410–424; KOPPÁNY 1999, 244–245; KOPPÁNY 2014. 267–269. (további irodalommal)

⁷ Kanizsai Katalin valamikor 1529. április 13. előtt halt meg, Erasmus von Stubenberg már korábban, 1521-ben. VÖ. REISZIG 1940. 35. és HERMANN 1998. 98.

⁸ FRAKNÓI 1888. 108–110; HERMANN 1998. 82–83; 92–93, 96.

⁹ Császárvár megszerzését végül csak egy rendkívül értékes, még I. Miksa által Bakócz Tamásnál elzálogosított ékköves kereszt visszaszolgáltatása tette lehetővé, erről lásd BUBRYÁK 2014.

¹⁰ Részletesen lásd: KOPPÁNY 2014. 268 (további irodalommal).

¹¹ MNL-OL, E 148, NRA, fasc. 567. Nr. 9. Puchhaim Dorottya 1545. augusztus 12-én 10.000 aranyforintért örökáron eladta Nádasdy Tamásnak és feleségének, vő. MNL-OL, E 148, NRA, fasc. 560. Nr. 33. és Uo. fasc. 567. Nr. 4. Ennek mostohafia nyilván ellentmondott, legalábbis a birtok legkésőbb 1554-ben már újra az Erdődyek kezén volt. (Vö. következő jegyzet.)

¹² Erdődy II. Péter kérésére – hogy birtokait örökölhesse – I. Ferdinánd 1554. május 8-án fiúsította Erdődy lányát, Erdődy Annát (MNL-OL, A 57, Királyi könyvek, 3.212) többek közt Monyorókerék, Körmend és Vörösvár birtokaiban. Erdődynek ekkor már sem fia, Erdődy Gáspár, sem felesége, Tahy Margit nem volt életben. A Zrínyivel kötött csereszerződés idején Erdődy Péter súlyos beteg volt – Kerecsényi László elbeszélése szerint 1556 májusában már végrendeletét fogalmazta –, a Zrínyi fiával kötendő házassággal minden bizonnyal a kiskorú Anna jövőjét kívánta biztosítani.

¹ Bakócz Tamás végrendelete kelt: Buda, 1517. május 25. Esztergomi Székesfőkáptalan magánlevéltára, Acta radicalia (U 437) DF 238528. <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/283884/> (letöltés 2016. szeptember 25.), 1700 körüli másolata az Esterházy-levéltárból: MNL-OL, DL 89092, <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/283881/> (letöltés 2016. szeptember 25.) Szövegét (1540-es másolatból) kiadta: TÖRÖK 1859. No. XCVI, 101–104; SZÁNTÓFY 1869. 522–531.

² Tényleges birtokbavételük azonban itt is, és más esetekben is komoly nehézségekre ütközött, erről ld. FRAKNÓI 1888, ill. kifejezetten az Ellerbach-birtokokról: HERMANN 1998.

³ FRAKNÓI 1888; 115–116; FRAKNÓI 1889. 61–62; REISZIG 1940.

⁴ MNL-OL, DL 20400, <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/238688/> (letöltés 2016. szeptember 25.)

⁵ Sírfeliratát közli: PODHRADSKY 1855. 551; NAGY IV. 23.

Mivel a házasságból végül semmi sem lett, az Erdődyek értelmezésében a birtokcsere is érvényét veszítette, és pert indítottak annak semmissé tételéért.¹³

Erdődy Tamás síremléke
(Zágráb, Szent István katedrális)

A tárgyalások egészen 1613-ig húzódtak, jogerősen csak Erdődy Tamásnak, II. Péter fiának sikerült visszaszereznie az uradalmakat, de ő egyik várat vagy kastélyt sem választotta rezidenciául.¹⁴ Székhelyét – nyilván nem függetlenül attól, hogy hosszabb időszakon át töltötte be a horvát-szlavón báni tisztet – a szintén általa megszerzett Varasdon, illetve az Erdődyek már említett császárvári birtokán tartotta, és ha az udvarba szólította a hivatali kötelesség, akkor is inkább a Pozsonytól kb. 50 km-re fekvő, felesége örökségét képező Szomolány (Smolenice, SK) várában rezideált.¹⁵ Monyorókerék, Vörösvár és a hozzájuk tartozó uradalmak Erdődy Tamás gyermekeinek, illetve az öccse, Erdődy III. Péter (1560–1613) által alapított ún. „horvátországi” Erdődy-ág közös tulajdonát képezte. A birtokok 17. századi tulajdonosait a két Erdődy-ág osztályegyezségeiből ismerhetjük. Erdődy Tamás 1617. augusztus 10-én osztotta fel javait fiai közt: Monyorókerék őt

illető felét István (†1638) fiának engedte át, Vörösvárat viszont teljes egészében a maga számára tartotta fenn.¹⁶ A „horvátországi” ág osztályára egy évvel később, 1618 augusztusában került sor Keresztinecen. Megállapodásuk szerint Monyorókerék őket illető felét, valamint, Vép, Ják és Csatár porcióit két Erdődy-fiú, az utóbb jáki apáttá lett Erdődy Ferenc (†1631) és Erdődy Bálint (†1632 előtt) örökölte.¹⁷ Bálint özvegye, Révay Zsófia a század közepéig élt Monyorókeréken.¹⁸

Erdődy I. György (1613–1663), Erdődy Tamás horvát bán unokája volt az első, aki már itt rendezte be rezidenciáját, s leszármazottai közül is generációnként jellemzően az idősebb fiú választotta a Vas megyei kastélyok valamelyikét lakhelyéül. 1640 és 1642 között több megállapodást is kötött fivéréivel és unokafivéréivel, amelyeknek eredményeképp – részben csere, részben zálogbavétel útján –, az 1640-es évek végére a Vas megyei birtokok kizárólagos tulajdonosává vált.¹⁹

Erdődy III. Lajos (1749–1794), Erdődy Mária Eleonóra apja is ezen Erdődy György leszármazottja volt, egészen pontosan az ükunokája. Mire Erdődy Lajos az 1760-as években megörökölte itteni birtokait, a III. Pétertől leszármazott „horvátországi” ág már régen kihalt, a György testvérétől leszármazott „galgóci” ág pedig a Felvidéken rezideált, s úgy tűnik, az itteni birtokokra nem volt jogigénye. Mindenesetre a 18. századi birtokosztályokban már kizárólag az említett Erdődy I. György egyenes ági leszármazottainak nevét találjuk. Az őstől származó birtokok családon belül mindig fiágon öröklődtek, s mivel több, egymást követő generációban is csupán egy-egy fiú érte meg a felnőtt kort, a magyarországi ágon belül sokáig nem is került sor újabb osztályra. Először 1728-ban, Erdődy II. Sándor (1670–1727) halálát követően osztották fel a „magyarországi ág” birtokait, ekkor két felnőtt kort megért fia, Erdődy László (1693–1750) és Erdődy I. Lajos (1694–1766) szinte mértani pontossággal felezte meg a rájuk szállt uradalmakat.²⁰ A következő osztály az említett Lajos halálakor (1766) vált esedékessé, az ő „porcióját” három fia, Erdődy Lipót (1744–1771), László (1746–1786) és a már említett III. Lajos osztotta fel egymás között.²¹

¹⁶ HHStA, FAE, Lad. 19. fasc. 2. Nr. 11; Uo. Lad. 69. fasc. 3. Nr. 14.

¹⁷ HHStA, FAE, Lad. 19. fasc. 1. Nr. 23; Uo. Lad. 69. fasc. 3. Nr. 15.

¹⁸ A mélyen vallásos evangélikus grófné 1649-ben még azért küzdött, hogy Monyorókeréken udvari papot tarthasson, 1650 körül költözött át unokaöccse, Nádasdy Ferenc lövői (Vas megye) birtokára. PAYR 1924. I. 123, 279.

¹⁹ HHStA, FAE, Lad. 52. fasc. 3. Nr. 10, 11, 12, 17, 18, 20. Erdődy György és Erdődy Miklós egymással, illetve testvéreikkel kötött megállapodásai a monyorókeréki és vépi birtokokról.

²⁰ HHStA, FAE, Lad. 19. fasc. 4. Pozsony, 1728. Erdődy Lajos és László birtokfelosztása és megegyezése nővérükkel, Erdődy Mária Erzsébettel.

²¹ SNA, ÚAE, Lad. 19. Nr. 18; MNL-OL, P 107, III, A, fasc. LXXIX. fol. 31–51. Osztály Erdődy Lipót, László és Lajos közt, Monyorókerék, 1766. november. 25; Uo. fol. 51–60. Osztály Erdődy Lipót halála után Erdődy László és Lajos közt, Varasd, 1772. január 28.

Kerecsényi levelét közölte: KOMÁROMY 1906. 249–250.

¹³ Erdődy felgyógyult betegségéből, újra megnősült, és hamarosan fiai is születtek, így a komoly birtokvesztéssel járó kézfogóhoz már nem fűződött érdeke. Az általa aláírt szerződésnek hivatalosan második felesége, Alapy Borbála mondott ellent, gyermekei nevében. A tárgyalásokról részletesen lásd BUBRYÁK 2013. 90–92. A birtokok közül végül – más módon – csak Körmennd veszett el, vö. VIZI 2004.

¹⁴ A helyzet rendezését jogi szempontból nehezítette, hogy az Erdődyek ekkorra elzálogosították Zrínyi szlavóniai birtokait, Zrínyi pedig Vörösvárt. A birtokper megnyeréséről (1613. május 4-i dátummal) Pethő Gergely számolt be az 1620-as évek elején íródott, de jóval később megjelent krónikájában: PETHŐ 1753. 180.

¹⁵ Erdődy Tamásról összefoglalóan, további irodalommal BUBRYÁK 2013. 87–112.

II. Az Erdődyek családi kapcsolatrendszere

A család házassági stratégiája alkalmazkodott a birtokközpontok térbeli eloszlásához. Mivel a 17. század elejéig az Erdődyek fő rezidenciái a szlavóniai birtokokon voltak, elsősorban a környékbeli, részben stájerországi (Puchhaim, Stubenberg), részben szlavóniai nemesi családokkal (Draskovich, Keglevich, Rátkay) igyekeztek rokoni kapcsolatot kialakítani.²² A legnagyobb birtokszerzeményező, Erdődy Tamás például a korábbi horvát-szlavón bán, Ungnad Kristóf lányát, Ungnad Anna Máriát vette feleségül. Öccse, Erdődy III. Péter felesége pedig a Stubenberg családból származott. Igyekeztek szorosabbra fűzni a rokoni szálakat a legjelentősebb horvát nagybirtokos családdal, a Zrínyiekkel is, de mint láthattuk, ebben nem jártak sikerrel.²³

A stratégiai szempontból fontos famíliákkal adott esetben kettős, vagy akár többes házasságkötésekre is sor kerülhetett: Erdődy Tamás fia, Zsigmond (később maga is horvát-szlavón bán) Keglevich Anna Máriával kötött házasságot, unokahúga, Erdődy Erzsébet Keglevich Ferenchez ment hozzá, míg a „horvátországi” ágon belül Erdődy Anna Mária Keglevich István felesége lett, unokaöccse, Erdődy II. György pedig Keglevich Erzsébettel lépett frigyre. Szoros volt a kapcsolat a Draskovich családdal is, különösen azután, hogy Erdődy Kristóf özvegye, Thurzó Borbála hozzáment Draskovich Jánoshoz, s így az Erdődy-gyermekek – Monyorókerék, Vép és Vörösvár leendő urai – egy ideig a Draskovich-udvarban nevelkedtek, sőt, anyjuk új házasságából született húgaik – Draskovich Johanna és Draskovich Borbála, utóbb unokafivereikkel, Erdődy Farkassal és Erdődy Miklóssal kötöttek házasságot.

Amikor a 17. század második harmadától felértékelődött a Vas megyei birtokok szerepe, az ott letelepedő Erdődyek értelemszerűen más családokkal kezdték keresni a kapcsolatot. Míg a szlavóniai kastélyokban rezideáló „horvátországi” ág következő generációi fenntartották a már kialakult, hagyományos kapcsolatrendszert, a „magyarországi” ág a Dunántúl és a Felvidék nagybirtokos famíliái felé fordult: Erdődy I. György Batthány Ádám hűgát, Batthyány Erzsébetet (1619–1674) vette feleségül, fivérei – immáron a Pozsony környéki terjeszkedés lehetőségét szem előtt tartva – a Pálffy- és a Forgách családból választották hitvesüket.

A 18. századi leszármazottak kapcsolati hálója ugyanerre a bázisra épült: elsősorban a Dél-Dunántúlon, Stájerországban és Szlavóniában nagybirtokos családokkal léptek házasságra, de a század közepétől már feltűntek közöttük az alsó-ausztriai nemesség első képviselői is. (Két generációval később pedig

már azt látjuk, hogy házastársaikat szinte kizárólag a birodalmi arisztokrácia soraiból választják.) Erdődy Lajos anyja például a Stubenberg családból származott, testvérei – tehát Erdődy Mária Eleonóra legközelebbi rokonai – a Draskovich, Nádasdy, Csáky családokkal álltak házastársi kapcsolatban. Lajos nővérei közül Erdődy Henrika (1731–1778) Csáky Györgyhöz, Erdődy Cecília (1748–1769) Nádasdy Ferenchez ment nőül, bátyja, Erdődy Lipót Draskovich Juliannával lépett házasságra, majd Lipót korai halála után özvegyét másik bátyja, László vette feleségül. Erdődy Lajos a Bécsújhely környékéről származó Aichpichl családból választott feleséget, és a Draskovich Julianna halálával megözvegyült Erdődy László utóbb szintén egy alsó-ausztriai családból hozta második hitvesét, Agatha Stillfriedet.²⁴

Erdődy Mária Eleonóra és Pejacsevich Károly házasságkötése tökéletesen illeszkedett a rokoni háló már kialakult keretei közé: Erdődy Cecília férje, Nádasdy Ferenc és Erdődy Lipót, ill. László felesége, Draskovich Julianna féltestvérek voltak, harmadik testvérük, Draskovich Borbála pedig Pejacsevich Antalnak, Pejacsevich Károly fivérének a felesége volt. (S egyébként negyedik testvérük, Nádasdy Mária Borbála sem került távol a családtól: ő az idősebb Erdődy-ág egy tagjának, Erdődy II. Lajosnak a felesége lett.)²⁵

III. Erdődy Lajos rezidenciái – Monyorókerék, Gyepűfüzes

Amikor az 1766-os birtokosztály során Erdődy I. Lajos fiai felosztották egymás közt apjuk magyarországi birtokait, megállapodásuk értelmében a legidősebb fiú, Erdődy Lipót kapta meg Monyorókeréket, Erdődy László Vörösvárt, Erdődy Lajos pedig Gyepűfüzest.²⁶ Gyepűfüzes (Kohfidisch, A), melyet időnként Kőfüzesnek is mondanak, szintén az Ellerbach-örökség része volt, a forrásokban rendszerint a monyorókeréki várhoz tartozó falvak felsorolásában szerepelt. Bár a jelenlegi kastélyépület helyén feltehetően már a 16–17. században is állt valamiféle kúria, úgy tűnik, a 18. század második feléig nem tartozott a jelentősebb birtokközpontok közé. A jelenlegi későbarokk kastély az 1780-as években épült ki, Erdődy Lajos megbízásából, évekkel azután, hogy Lajos – bátyja, Lipót halálát követően – 1772-ben Gyepűfüzes mellé a szomszédos Monyorókeréket is megörökölte. Erdődy Mária Eleonóra elsősorban ezen a két helyszínen, apja gyepűfüzesi kastélyában és a monyorókeréki várban, az apja által teremtett kulturális környezetben töltötte gyermekkorát.

Az 1770-es, 1780-as években az Erdődy család pezsgő zenei és színházi életet alakított ki maga körül,²⁷ Erdődy Nepomuk János Pozsonyban magánszín-

²² Az Erdődy család házasságkötéseire, leszármazására vö. BENDA 2007; valamint családfák in: HBL és Kiss

²³ Távolabbi rokonság azért kialakult köztük: Erdődy II. Péternek például mindkét házastársa a Zrínyi-családból származott: 1. felesége, Tahy Margit Zrínyi Ilona, 2. felesége, Alapy Borbála pedig Zrínyi Margit lánya volt. (Mindketten Zrínyi Miklós [1489–1534] lányai). Alapy Borbála és Erdődy Péter fia, az ifjabb Péter pedig felesége révén került sógorságba a szóban forgó Zrínyi Györggyel: hitvese, Susanna Stubenberg ugyanis Zrínyi 2. feleségének, Sophia Stubenbergnek a húga volt.

²⁴ HHStA, FAE, Lad. 6. fasc. 3. Nr. 24. Erdődy László Erdődy Jánosnak, értesítés esküvőjéről (1784. június 2.) Agatha Stillfrieddel.

²⁵ HHStA, FAE, Lad. 6. fasc. 6. Nr. 2. Erdődy II. Lajos és Nádasdy Mária Borbála házassági szerződésének hitelesített másolata, 1769. szeptember 30.

²⁶ A birtokosztályt lásd 20. jegyzetben, Gyepűfüzes kastélyához vö. SCHMELLER-KITT 1974. 221–225; PRICKLER 1980. 80–81; KOPPÁNY 2014. 163. (további irodalommal)

²⁷ SEIFERT 1978

házat működtetett,²⁸ Erdődy Lajos és László 1772 és 1784 közt közös zenekart tartott fenn,²⁹ az idősebb Erdődy-ág később Beethovennel ápolta jó kapcsolatot. Műpártolásuk fontos részét képezte „udvari komponistáik” taníttatása is: Johann Vanhal egy „Erdődy gróftól” (feltehetően Erdődy Lászlótól) kapott ajánlólevéllel utazott Itáliába 1769-ben, s hazatérése után, 1771-től Erdődy László varasdi birtokán működött tovább.³⁰ Erdődy László pártfogolta Vanhal tanítványát, Ignaz Pleyelt is: őt Haydn mellett taníttatta, és 1777-ben udvari karmesterévé nevezte ki. Erdődy Lajos zenekarát részben Batthyány József primás 1783-ban felszámolt együttesének tagjai alkották: 1783-tól Monyorókeréken és Gyepűfüzesen dokumentálható jelenlétük, 1785-től Grassalkovich Antal herceg egykori hegedűsének, Martin Schlesingernek vezetésével játszottak.³¹

Erdődy Lajos és László már fiatalon megismertek a szabadkőműves eszmékkel, Varasdon mindketten tagjai voltak a „Tökéletes egyesüléshez” (*De l'Union parfaite*) páholyoknak.³² Erdődy Lajos 1775 nyarán monyorókeréki várkastélyában „Az arany szarvashoz” néven saját páholyt alapított – ezt utóbb, mivel kiderül, hogy már létezik ilyen nevű páholy, módosította „Az arany kerékhez” névre.³³ Páholyát Franz August von Sudthausen (†1802), a hamburgi „Arany golyó” páholy székmeistere avatta fel 1776-ban. Sudthausennel együtt érkezett Monyorókerékre Johann Siegmund Kossola de Zolna, a hamburgi „A pelikánhoz” páholy székmeistere is, aki később Bécsben telepedett le, és nem sokkal ezután be is lépett a monyorókeréki páholyba. Neki köszönhetően ismerhetjük a monyorókeréki birtok megszerzésének – nyilván a páholy alapításával összefüggésben konstruált – „szabadkőműves” változatát. Eszerint a kastély a templomos lovagok utolsó magyarországi székhelye volt, és Erdődy Lajos egyik őse kitartó ostrommal szerezte meg, majd a kastélyt és az uradalmat adományba kapta királyától, annak elismerése jeléül.³⁴

A monyorókeréki páholy – Sudthausen közvetítése révén – a berlini Német Országos Nagypáholy oltalma alá helyezte magát, majd 1784-ben csatlakozott az időközben létrehozott, bécsi székhelyű Osztrák Nagypáholyhoz.³⁵ Az Erdődy-páholy alapító tagjai voltak: Karl Friedrich Orlich (kiküldött mester), Leopold Barbo (első felügyelő), Otto von Waldstein (második felügyelő), Anton Zistler (Erdődy zenekarának hegedűművésze) mint titkár. A páholyba a legkülönbö-

zőbb társadalmi rétegek nyertek felvételt, tagjai közt egyaránt megtalálhatók a környékbeli főurak, soproni és kőszegi városi polgárok, a közelben állomásozó katonatisztek, Erdődy gróf zenészei, tisztartója, titkára és több egyházi személy is. Mester fokozatot nyert például Széchényi Ferenc, Sziltz Károly jáki apát, tanoncként tagja volt – többek közt – a „la Marseillaise” későbbi szerzője, Ignaz Pleyel vagy a nagybőgősként és zeneszerzőként is tevékenykedő Johann Matthias Sperger.³⁶

A páholy taglétszáma az 1785-ös tisztújításkor 58 főt számlált, köztük – ceremóniamesterként – immáron Erdődy leendő vejét, Pejacsevich Károlyt is ott találjuk. Ekkoriban már nem Monyorókeréken, hanem Gyepűfüzesen üléseztek. Ugyanennek az évnek a végén II. József rendeletben tiltotta meg, hogy vidéken, „magánemberek kastélyaiban” – azaz ellenőrizhetetlen módon – szabadkőműves páholyok működjenek, és ez a gyepűfüzesi összejöveteleknek is a végét jelentette. Erdődy Lajostól egyébként valószínűleg nem álltak távol a jakobinus eszmék sem, a magyarországi jakobinus mozgalom egyik vezetőjével legalábbis igen jó kapcsolatban állt: 1794-ben kelt végrendeletét tanúként első helyen az egy évvel később a mozgalomban vállalt szerepéért fővesztésre ítélt Sigray Jakab szignálta.³⁷

Erdődy Lajos idején tehát előbb Monyorókerék, majd 1784/85 körül egyre inkább Gyepűfüzes lett a helyi társasági élet fontos szellemi-kulturális központja. S bár a füzesi kastély építéstörténetéről és/vagy átalakítási munkálatairól tényszerűen igen keveset tudni, közvetett adatokból arra következtethetünk, hogy a kastély nem sokkal ezt megelőzően nyerte el impozáns méreteit és reprezentatív kialakítását. A rendszeres társasági összejövetelek, zenei előadások a korábbi kúriánál fényűzőbb helyszínt, előkelőbb berendezést kívántak, és erre Erdődy Lajos nagyon sok pénzt fordíthatott: nehezen magyarázható más-
sal, miért volt szüksége 1784 körül óriási összegek felvételére. Az 1784 és 1788 közti időszakban hat alkalommal, összesen 143.000 rajnai forint kölcsönt vett fel – túlnyomó részét Pejacsevich Károlytól.³⁸

Sajnos a gyepűfüzesi kastély egykori berendezéséből semmi sem maradt meg, a kastély részletesebb leírását is csak későbből ismerjük.³⁹ Az Erdődy Lajos

²⁸ BAYER 1887. 261–267; HEPPNER 1910; STAUD 1963. 26–117; STAUD 1974; SAS 2002. 191–193.

²⁹ SEIFERT 1995. 193–194, SAS 2002. 220–221.

³⁰ Vanhalról legutóbb, további irodalommal: BADLEY 2014

³¹ FEJÉRVÁRI 2013, különösen „2.3 Sperger és az Erdődy család” című fejezet

³² A páholy 1775-től a „Szabadsághoz” néven működött tovább. Az átalakításnak vélhetően a tagok közti feszültség volt a kiváltó oka, néhányan – köztük az Erdődy testvérpár – nem sokkal ezelőtt ki is váltak belőle. Erdődy Lajos saját páholyt alapított, fivére pedig belépett a Varasdon működő, Draskovich Ferenc Lőrinc vezetésével létrehozott „A három sárkányhoz” páholyba. ABAFI 1900.

³³ Mindkét szimbólum az Erdődyek ugró félszarvast és félkerekét tartalmazó címerpajzsának eleme.

³⁴ ABAFI 1900.

³⁵ SCHLAG 2003. 286.

³⁶ SCHLAG 2003. 287; FEJÉRVÁRI 2013. A további tagokat lásd: SCHLAG 2013. 287–291.

³⁷ MNL-OL, P 107, III, A, fasc. LXXIX. „B” melléklet, fol. 7–10; A végrendelet kelt: Gyepűfüzes, 1794. május 21. Tanúk: Sigray Jakab, Szalay Imre, Ivanchics János, Gaszner Ádám, Johann Daniel Brehm. Testamentumában csupán temetéséről (a vörösvári kriptában), szolgáiról és a szegényeknek adandó alamizsnáról rendelkezett, minden ingóságát lányának, Pejacsevich Károly feleségének hagyta.

³⁸ Pejacsevich Károly és Pejacsevich József Erdődy Lajosnak nyújtott kölcsöneit lásd: MNL-OL, P 107, III, A, fasc. LXXIX. fol. 510–511. Nr. 1. Füzes, 1784. április 22. – 24.000 ft, 5% kamatra Pejacsevich Károlytól; Nr. 2. Füzes, 1784. június 16. – 50.000 ft Pejacsevich Józseftől, 5% kamatra; Nr. 3. Füzes, 1784. augusztus 19. – 30.000 ft, 5% kamatra, Pejacsevich Károlytól; Nr. 4. Sopron, 1787. május 1. – 10.000 ft, Pejacsevich Károlytól; Nr. 5. Sopron, 1787. július 1. – 16.000 ft, Pejacsevich Károlytól, 5% kamatra; Nr. 6. Sopron, 1788. szeptember 1. – 13.000 ft, Pejacsevich Károlytól.

³⁹ Vö. TILCSIK 2011. Kunits Mihály leírása 1820 körül keletkezett, Erdődy György idején és már az általa eszközölt átalakításokat követően. A berendezési tárgyak közt is csak az ő felmenőinek

halálakor felvett inventáriumból ugyan képet nyerhetünk a kastély szobáinak beosztásáról, bútortáráról és más berendezési tárgyairól, de a lajstromozók – mivel ez nem volt feladatuk – a kastély díszítésének vagy belső terei leírásának nem szenteltek figyelmet.⁴⁰ Pedig nem elképzelhetetlen, hogy a kastély dísztermének mennyezetfreskóját Erdődy a kor neves festőjével, Franz Anton Maulbertschsel készítette el. Legalábbis Elfriede Baum a gyepűfüzesi kastély kifestésével hozta összefüggésbe az 1915-ben bécsi magántulajdonból felbukkant, *Auróra diadalát* bemutató Maulbertsch-olajvázlatot,⁴¹ mely ma a bécsi Belvedere gyűjteményében található.⁴² Maulbertsch 1784-ben levélben fordult Szily János szombathelyi püspökhöz, közbenjárását kérve, hogy elnyerhesse a szóban forgó megbízást. Nem tudni biztosan, végül megvalósult-e a munka vagy a festő csak a vázlatot készítette el hozzá. A hajnal allegóriáját és földi síkján *Jupiter és Antiopé* történetét bemutató freskó, ha el is készült, mára nyom nélkül elpusztult. A megbízás amúgy nem állna társtalanul az Erdődyek mecenatúrájában: a festőt korábban Erdődy Nepomuki János Pozsonyban, bátyja, Erdődy Antal pedig Bogoszlón foglalkoztatta.⁴³

Erdődy Lajos halála után a monyorókeréki és gyepűfüzesi uradalmak – fiúörököse nem lévén – testvére akkor még kiskorú fiára, Erdődy V. Györgyre (1785–1859) szálltak át. Erdődy Eleonóra apja birtokaiból a számára meghatározott leánynegyed, 40.000 forintot örökölte, ősről leszálló birtok a magyar öröklési jog értelmében nem illette meg.⁴⁴ Erdődy Lajos végrendeletének egyik pontjában azonban lányára hagyta minden ingóságát is. A testamentum ezen mondatából – mondván, az ősi jószágokon fekvő ingóságok a földbirtok tartozékai – közel egy évtizeden át zajló per támadt Pejacevich Károly felesége és a kiskorú Erdődy György gyámja, Batthyány Károly között. A per végül Sopronban, 1803. április 20-án, megegyezéssel zárult.⁴⁵ Ennek értelmében Erdődy Eleonóra apai és anyai örökségéért összesen 100.000 forintot kapott Erdődy György gyámjától, ennek fejében kötelezte magát, hogy a jövőben sem ő, sem pedig örökösei nem támasztanak követelést Erdődy Györggyel szemben. (Az összeg azért mehetett fel több mint kétszeresére, mert a peranyag mellékleteiből, így Aichpichl Eleonóra végrendeletéből az derült ki, hogy a grófné

portréit stb. említi, Erdődy Lajos korából feltehetően nem sok minden maradt a helyén. A leírásban említett tágas angolkert, a grófné portrébúsztokkal díszített könyvtárszobája 1810 után készült el.

⁴⁰ Gyepűfüzes inventáriumát (1794. július 22.) lásd: MNL-OL, P 107, III, A, fasc. LXXIX. fol. 63–108; Monyorókerékét (1794. augusztus 2.) Uo. fol. 108–125.

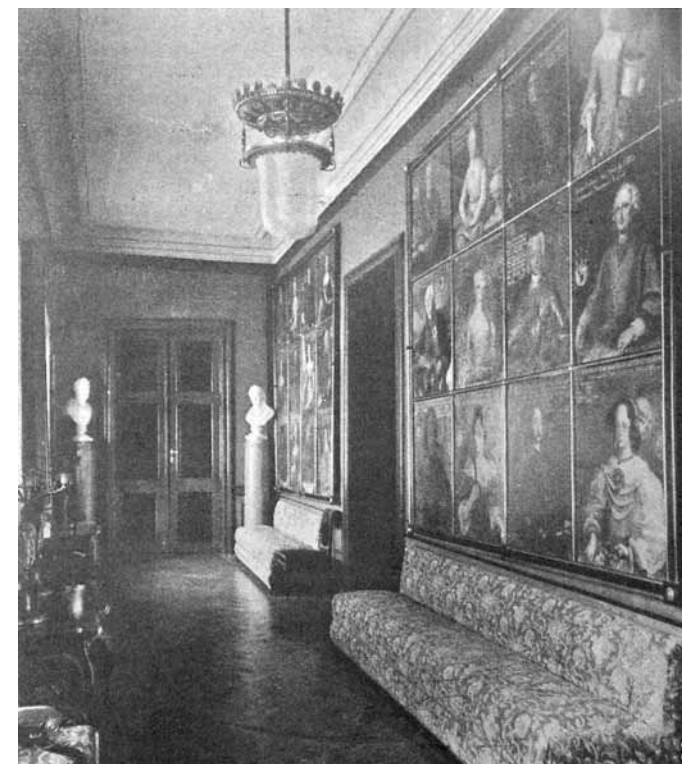
⁴¹ Olaj, vászon, 54×53 cm (ovális) Wien, Belvedere, Inv. 1735

⁴² A teljesség igénye nélkül, további irodalommal: GARAS 1960. Kat. 335. 226–227; BAUM 1980, Kat. 208. 348–349; DACHS I. 2003, Kat. 134. 278; HABERDITZL 2006, 208; BAROCK 2008. Kat. 91. 192–193 [Anina Huck]; JÁVOR–SLAVÍČEK 2009. Kat. I. 26. 161–162 [Jávor Anna].

⁴³ Erdődy Antal bogoszlói építkezéséről: BUBRYÁK 2007.

⁴⁴ A családon belüli öröklés rendjéről: KISS 1978; Erdődy Mária Eleonóra leánynegyedének megállapítását lásd: MNL-OL, P 107, I, A, fasc. IX. Nr. 10.

⁴⁵ MNL-OL, P 107, III, 7. fasc. LXXX. fol. 236–241.

A galgóczi várkastély ősgalériája (archív felvétel)

vagyona is a férjénél, Erdődy Lajosnál volt befektetve, aki azt beforgatta birtokaiba, és e tőke törvényes örököse is Erdődy Eleonóra volt.)⁴⁶ Megkapta ezen felül szülei hagyatékának személyes vonatkozású darabjait, köztük felmenőinek miniatűr képmásait („*das Portrait vom Grosvater und Mutter in kleinen gemahlen*”), apja pipáit, briliánsokkal kirakott óráját is. Más portrékról az átadás-átvételkor nem esett szó, így nem tudni, vajon ekkor vitte-e magával szülei portréit, Johann Michael Militz festményeit⁴⁷, vagy a szintén Militznek attribuált gyermekportrékat.⁴⁸ (10., 12. kép) A festményekkel kapcsolatban nem tesz lehetővé következtetéseket az említett gyepűfüzesi inventárium sem, noha az összeírók gondosan jelezték, ha valamelyik szobában netán képet láttak a

⁴⁶ Aichpichl Eleonóra végrendeletét (Triest, 1782. május 25.) lásd: MNL-OL, P 107, III, A, fasc. LXXIX. fol. 189–192.

⁴⁷ Erdődy Lajos és Aichpichl Mária Eleonóra portréja közül csak a női portré szignált, a képmások feltételezhetően nem egymás párdarabjaiként készültek. NAJČER–LUČEVNĀK 2013. Kat. 15. A női portré eredeti pendantrépléte holléte ismeretlen, 20. század eleji másolata ismert a jasztrebarszki kastélyból. SCHNEIDER 1982. Kat. 112., 95–96; A vépi kastélyinventáriumok alapján Erdődy Lajosról volt képmás a vépi kastély nagyebédlőjének falán is, a kép a 2. világháborút követő hollétéről nincs tudomásom. BUBRYÁK 2013. 246.

⁴⁸ NAJČER–LUČEVNĀK 2013. Kat. 16.

falon. Ám figyelmük sajnos nem terjedt tovább annál, hogy az említett képek üvegezettek voltak-e vagy sem, a jegyzékből még az sem derül ki, hogy portrék voltak-e köztük.

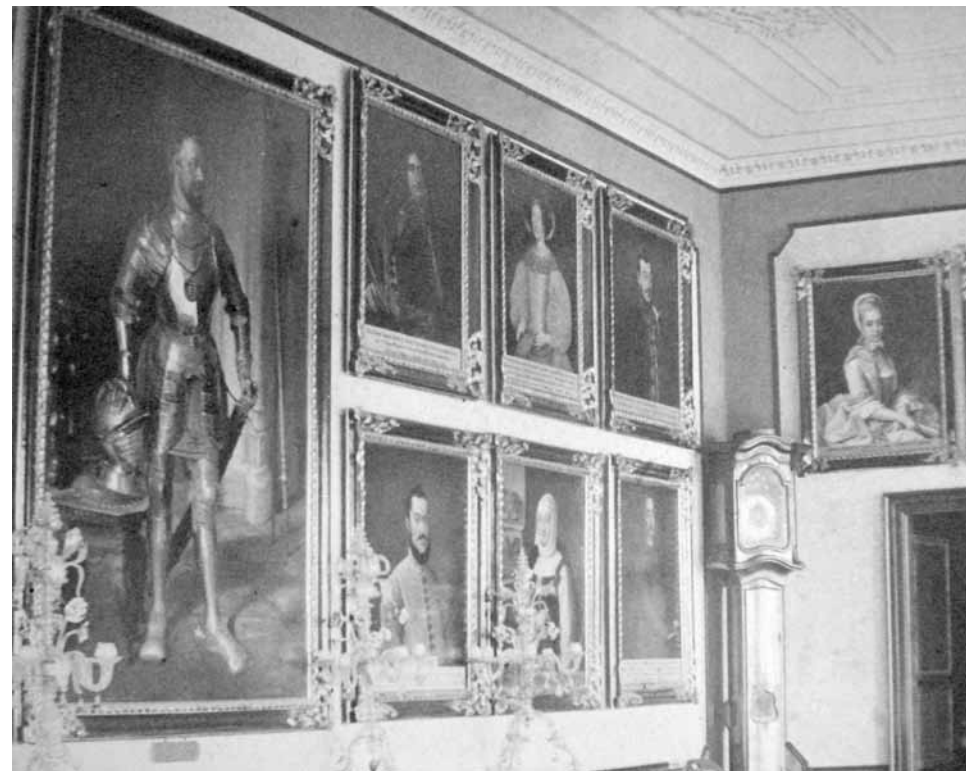

A vépi Erdődy-kastély ebédlője (archív felvétel)

Az Erdődy-arcképek pontos származási helyét azonban ettől eltekintve sem könnyű meghatározni, mert bevett gyakorlat volt, hogy egy-egy családtag portréját – a különböző kastélyok már kialakult ősgalériáihoz igazítva – az eredeti kép elkészülte után több ízben is lemásolták. Nagyobb portrégyűjtemény létezése dokumentált például Vépen, Galgócon (Hlohovec, SK), Jasztrebarszán (Jastrebarsko, HR) – de másolatban nyilván a család minden ágának megvolt a kollekciónak kisebb- vagy nagyobb része.⁴⁹ Sajnos mára a fent említett gyűjtemények mindegyike szétszóródott, közgyűjteménybe csak töredékük került. Eddig csupán pár esetben sikerült duplum példányt, azaz egyazon festménynek másolatvariációit fellelni – s közülük is némelyiket csak archív fényképfelvétel-

⁴⁹ A galgóczi ősgaléria fennmaradt portréiról: BUBRYÁK 2013. 245–264. A jasztrebarszakai kastélyból származó portrékat lásd SCHNEIDER 1982. Kat. 105–114. Vépről csak nagyon kevés fennmaradt portré ismert, viszont jó forrásadottságainak köszönhetően (a portrék a gróf Erdődy Sándor által alapított hitbizomány részét alkották, ezért rendszeresen szerepelnek a hitbizományi összeírásokban) ennél a kastélynál tudható pontosan, kikről voltak arcképek az ősgalériában. A festmények 1940-ben még dokumentáltan megvoltak Vépen, többsége vélhetően háború alatt vagy közvetlenül azt követően pusztult el. A hitbizomány összeírásait lásd: PBFL, Erdődy-levéltár, XIII/10/35; a portrék listája megjelent in: BUBRYÁK 2013. 246.

len.⁵⁰ Nehezíti a kutatást, hogy a portrék sokszor nem viselnek feliratot, így, még ha esetleg múzeumba kerültek is, az ábrázolt személye alig vagy egyáltalán nem azonosítható.

A vépi Erdődy-kastély ebédlője (archív felvétel)

Intézményi rövidítések:

HHStA, FAE = Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Familienarchiv Erdődy

MNL-OL = Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár

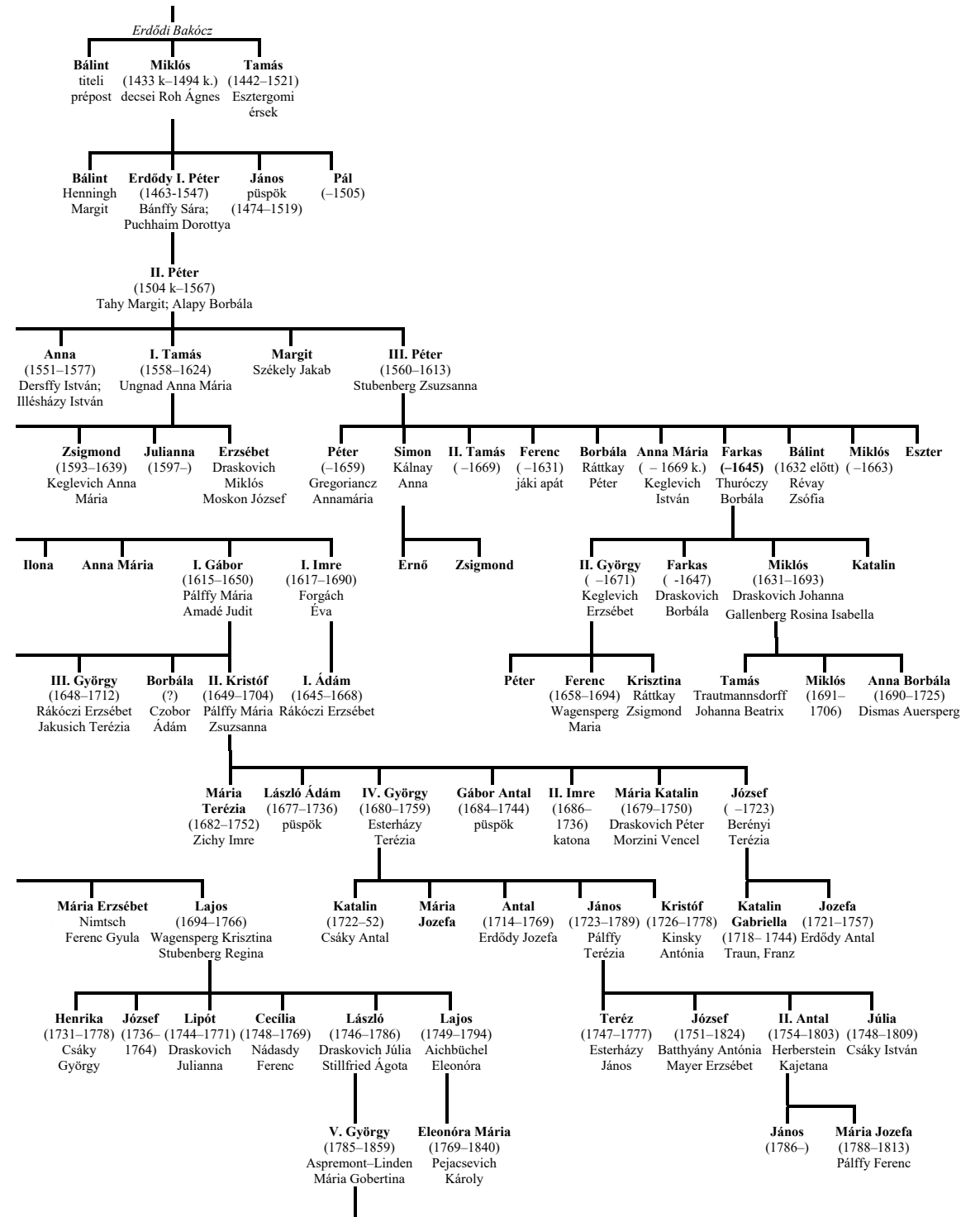
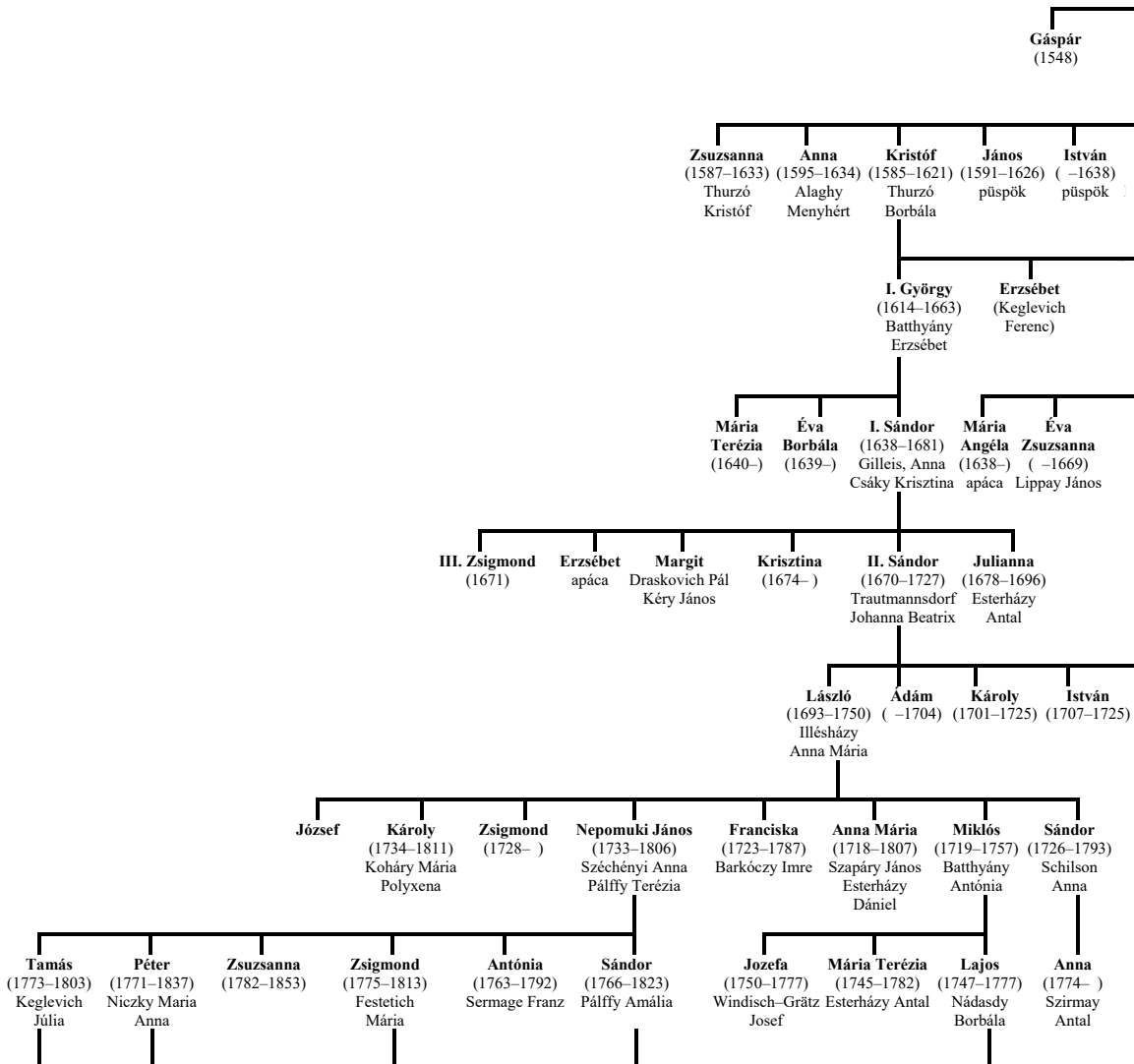
PBFL = Pannonhalma, Pannonhalmi Bencés Főapátság Levéltára

SNA, ÚAE = Bratislava, Slovenský národný archív, Ústredný archív rodu Erdődy

⁵⁰ A duplumok közt van például Erdődy Tamás horvát bán, Erdődy Ádám petrinavári kapitány és felesége, Rákóczi Erzsébet portréja, ezek részben a vépi kastély ősgalériájából, részben a galgóczi várkastélyból eredeztethetők. Vö. BUBRYÁK 2013. 245–250.

Családfa

(Bakócz Tamástól Erdődy Mária Eleonóra generációjáig)

Vom Kardinal bis zum Freimaurer.

Eine Großbesitzerfamilie im südlichen Transdanubien, 1500–1800.

Die gräfliche Familie Erdődy erbt ihre Güter im südlichen Transdanubien (im heutigen Komitat Vas in Ungarn und Burgenland in Österreich) vom Kardinal Thomas Bakócz von Erdőd (1442–1521), der um 1500 durch einen Erbvertrag mit Johann III. Ellerbach (†1499) in den Besitz dieser Güter kam. Unter ihnen gab es Eberau (ung. Monyorókerék), von dem die Familie das Adelsprädikat führt, Körmend und Rotenturm a. d. Pinka (ung. Vörösvár). Wirtschaftlich und politisch war die Familie jedoch stark an Slawonien gebunden, die ungarischen Güter dürfen damals eine geringere Rolle gespielt haben. Sie wurden in den 1540-er Jahren vom Erben des Kardinals, Peter I. Erdődy (1463–1547) regelmäßig verpfändet, durch seinen Sohn, Peter II. Erdődy (um 1504–1567) 1557 sogar gegen gewisse slawonische Güter der Familie Zrínyi getauscht. Die ungarischen Güter zurück zu erwerben gelang erst seinem Sohn, Thomas Erdődy (1558–1624) im Jahre 1613. Eberau und Rotenturm wurden dann als gemeinsames Erbgut von seinen Söhnen und Neffen in kleinen Portionen geteilt und vererbt. Der erste Erdődy, der seine Residenz hier einrichtete, war Georg I. Erdődy (1613–1663), der durch die Einlösung der verpfändeten Landgüter und den Ankauf der Portionen seiner Gebrüder in alleinigen Besitz der hiesigen Familiengüter kam. Ludwig III. Erdődy (1749–1794), der Vater von Maria Eleonora Erdődy, war ein direkter Nachkomme von ihm.

Die Heiratsstrategie der Familie war eng mit ihrer Besitzpolitik verknüpft. Da die Residenzen der Familie bis zum frühen 17. Jahrhundert in Slawonien lagen, war es vorteilhaft, mit hiesigen, steirischen (Puchhaim, Stubenberg) oder slawonischen (Draskovich, Keglevich, Rátkay) Familien in Verwandtschaft zu kommen. Mit den strategisch wichtigen Familien kam es oft zu Zweit- oder Dritteheschließungen. Als im frühen 17. Jahrhundert die Güter in Transdanubien an Bedeutung gewannen, traten andere Familien ins Blickfeld, Georg I. Erdődy heiratete z. B. eine Gräfin Batthyány, seine Brüder eine Gräfin Pálffy und eine Gräfin Forgách. Der Verwandtschaftsnetz ihrer Nachkommen basierte sich auf derselben Grundlage, die späteren Generationen wurden ebenfalls mit Familien aus Transdanubien, Slawonien und Steiermark vermählt. Unter den engsten Verwandten von Maria Eleonora Erdődy finden wir Mitglieder der Familien Stubenberg, Draskovich, Nádasdy. Die Eheschließung von Maria Eleonora Erdődy und Karl Pejacsevich passte vollkommen gut in diesen Rahmen.

Bei der Besitzteilung im Jahre 1766 kam Ludwig Erdődy in den Besitz von Kohfidisch (ung. Gyepűfüzes, unweit von Eberau), später durch den Tod seines Bruders Leopold (1772) fiel auch Schloss Eberau an ihn. Maria Eleonora wurde in diesen Schlössern erzogen, die zu dieser Zeit zu einem kulturellen Zentrum der Gegend avancierten. Die Gebrüder Erdődy (Ladislaus und Ludwig) unterhielten ein gemeinsames Musikensemble, das regelmäßig in Eberau

und Varasdin (wo Ladislaus lebte) auftrat, sie beförderten u. a. Komponisten wie Johann Vanhal und Ignaz Pleyel. Bereits im jungen Alter machten sie sich mit den Lehren der Freimaurerei vertraut, Eleonoras Vater gründete sogar eine eigene Freimaurerloge in Eberau. In der Loge war – und zwar als Zeremonienmeister – auch Karl Pejacsevich tätig. Ab 1784/85 wurde der Schwerpunkt des gesellschaftlichen Lebens nach und nach ins Schloss Kohfidisch verlegt, wo zu diesem Zweck ein eleganter Barockbau an Stelle des früheren Herrenhauses errichtet wurde. Nach dem Tode von Ludwig Erdődy fielen Eberau und Kohfidisch an seinen Neffen, da Frauen aus dem Erbe altväterlicher Güter ausgeschlossen waren. Maria Eleonora erhielt jedoch vertragsmäßig ein wesentliches Erbe in Bargeld und sie durfte auch die persönlichen Mobilien seiner Eltern mitnehmen.